

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA

Centar za ekonomska istraživanja

**GLOBALIZACIJA I
IZOLACIONIZAM**

BEOGRAD, 2017

Uredivački odbor:

dr Veselin Vukotić
dr Danilo Šuković
dr Mirjana Rašević
dr Zoran Lutovac
dr Vladimir Goati

Izdaje:

Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka

Za izdavača:

dr Goran Bašić

Izdavanje ove knjige finansijski su pomogli:

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja

Štampa:

**Razvojno-istraživački centar Grafičkog inženjerstva,
Tehnološko-metalurškog fakulteta, Karnegijeva 4, Beograd**

Tiraž:

200 primeraka

ISBN: 978-86-7093-170-1

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

316.32(082)
316.42(082)

GLOBALIZACIJA i izolacionizam / [uredivački odbor
Veselin Vukotić ...[et al.]]. - Beograd : Centar za ekonomska
istraživanja Instituta društvenih nauka, 2017 (Beograd : RIC
grafičkog inženjerstva Tehnološko-metalurškog fakulteta). -
454 str. ; 25 cm

"Zbornik radova 'Globalizacija i izolacionizam' je dvadeset
sedmi u dugoj tradiciji održavanja naučnih skupova i
izdavanja zbornika radova koje organizuje Centar za
istraživanja Instituta društvenih nauka u Beogradu."

-- Predgovor. - Tiraž 200. - Str. 7: Predgovor / Danilo
Šuković. -

Napomene i bibliografske reference uz radove. - Bibliografija
uz svaki rad.

- Abstracts.

ISBN 978-86-7093-170-1

a) Глобализација - Зборници b) Друштвене промене -
Зборници

COBISS.SR-ID 234512396

© 2017. Institut društvenih nauka - Centar za ekonomska istraživanja

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne može biti reprodukovan, presnimavan ili prenošen bilo kojim sredstvom, elektronskim, mehaničkim, za kopiranje ili na bilo koji drugi način, bez prethodne saglasnosti izdavača.

KLASIČNI LIBERALIZAM NA RASKRSNICI GLOBALIZMA I IZOLACIONIZMA

Apstrakt

Ideje klasičnog liberalizma zasnovane su na svetonazoru koji podrazumeva etički i politički individualizam te otvorenost i slobodu u društvenim i ekonomskim relacijama. U ovom radu polazimo od pretpostavke da postoji ideološkog jezgro zasnovano na nasleđu devetnaestovekovnog klasičnog liberalizma koje omogućuje da se svi „liberalizmi“ posmatraju kao deo istog idejnog toka. Protivrečnost, nepopularnost i neprimenljivost strogo koncipiranih ideja klasičnog liberalizma na pitanja univerzalne slobode kretanja, trgovine među državama, međunarodnih institucija i demokratskih i liberalnih pokreta u raznorodnim državama, jasno pokazuju teškoće se primenom apstraktnih principa liberalizma na kompleksne savremene političke probleme. Zaključak autora je da liberalizam svakako igra veoma važnu ulogu u rasvetljavanju mnogih procesa ali je kao i svaka ideologija, ograničen kompleksnošću društva u kojem živimo.

Ključne reči: liberalizam, globalizacija, imigracija, SAD, javno mnjenje

CLASSICAL LIBERALISM BETWEEN GLOBALISM AND ISOLATIONISM

Abstract

Moral and political individualism and freedom in social and economic relations are at the core of classical liberalism. These beliefs reliably distinguish classical liberalism from competing worldviews and are applicable to a wide variety of social phenomena. Here we explore contradiction, lack of popular support and unintended consequences that classical liberalism faces in addressing problems such as immigration, international trade and institutions and democracy promotion. While classical liberalism remains an important approach to understanding myriad social processes current events expose some of its limitations.

Key Words: liberalism, libertarianism, immigration, USA, public opinion

UVOD

Ideje klasičnog liberalizma zasnovane su na svetonazoru koji podrazumeva etički i politički individualizam, otvorenost i slobodu u društvenim i ekonomskim relacijama. Ovde koristimo odrednicu klasični liberalizam (odnosno liberalizam) „u evropskom smislu, misleći na pripadnike devetnaestovekovne tradicije, koji podržavaju slobodnu trgovinu i otvorena tržišta, kako ekonomske, tako i građanske slobode [...]“ (Norberg, 2003). Jezgro ideja klasičnih liberala čine četiri komponente: individualizam (kao epistemološki princip), vlasništvo nad sopstvom ili pravo na samosopstvenost (individua je nosilac svih odluka koje se nje tiču, sve dok to ne

¹ Viši naučni saradnik, Institut društvenih nauka, Beograd

² Naučni saradnik, Institut društvenih nauka, Beograd

ugrožava druge), slobodno tržište (minimalna uloga države u tržišnoj razmeni) i minimalna država (ograničenje prisilne funkcije države i maksimizacija vlasništva/prava nad sopstvom) (Arnold, 2003). Samim tim u centru klasičnog liberalizma je ideja spontanog poretka po kojoj društvene promene i pojave nastaju kao rezultat mnogobrojnih odluka pojedinaca i grupa a ne centralizovanih institucija države.

Međutim, istraživanja aktivnosti i stavova političkih formi savremenog liberalizma pokazuju da postoji disonanca između dominantne teorijske pozicije koja nalaže univerzalizam liberalnih aksioma, sa jedne, i njene primenljivosti u praksi te politike koju zagovaraju pristalice pokreta i stranaka koje baštine neke ideje klasičnog liberalizma, sa druge strane.

U fokusu rasprave su liberalni klasici, teoretičari Austrijske ekonomije i savremeni mislioci liberalizma i libertarijanizma, kao i nove forme političkog aktivizma: američki libertarijanizam, pokret The Tea Party, odnosno predstavnici konzervativnih usmerenja koji u nekim segmentima zastupaju ideje klasičnog liberalizma. Razlike među ovim pozicijama nisu zanemarljive, ali se ovde polazi od pretpostavke da postoji ideološkog jezgro zasnovano na nasleđu devetnaestovekovnog klasičnog liberalizma koje omogućuje da se svi „liberalizmi” posmatraju kao deo istog idejnog toka. Važan izvor analize čine aktuelna istraživanja javnog mnjenja, posebno američka, koja pokazuju odnos pristalica relevantnih političkih opcija (pre svega libertarijanizma) prema globalizmu i izolacionizmu, to jest onim aspektima javne politike koji su direktno ili indirektno povezani sa njima.

ODNOS LIBERALIZMA PREMA GLOBALIZMU I GLOBALIZACIJI

U nastavku teksta korišćićemo nekoliko srodnih pojmova. Globalnost (globality) označava „buduće socijalne uslove koje odlikuju snažne ekonomske, političke i kulturne veze i globalni tokovi koji čine postojeće političke i ekonomske granice irelevantnim” (Steger, 2005: 13). Globalizacija je „termin kojim se opisuje stanje u kome se komunikacija, ljudi, dobra, usluge i kapital kreću slobodno preko granica” (Hamowy, 2008: 207); [...] globalizacija se odnosi na do sada neviđeno zgušnjavanje vremena i prostora, kao rezultat političke, ekonomske i kulturne promene, kao i moćnih tehnoloških inovacija [...] (Steger, 2005: 13). Termin „globalnost” koristimo kao neutralniji termin od globalizacije, bez političke konotacije koja obično prati globalizaciju, da ukažemo na opštiji proces koji vodi novim društvenim i ekonomskim formatima na globalnom nivou, ali u radu ćemo naizmenično koristiti oba pojma. Globalizam je ideologija, sistem političkih uverenja, koji deli neke odlike sa drugim ideološkim sistemima, ali ima svoje specifičnosti (Steger, 2005). Globalizam ovde znači usmerenost na aktivno širenje demokratije, slobodnog tržišta na globalnom nivou. Moglo bi se reći da je globalizam sredstvo, a globalizacija cilj. Mada Steger (2005) vezuje ideje globalizma prvenstveno za takozvani neoliberalizam (gde svrstava i Austrijsku školu) i neokonzervativizam, globalizam je širi pojam, tj. dobija boje ideologije koja čini njegovo jezgro: npr. marksistički globalizam bi sledio globalnu promociju klasne borbe. U Stegerovoj interpretaciji, takozvani neoliberalni globalizam stavlja akcenat na slobodno tržište i slobodnu trgovinu u globalnom okviru, dok je neokonzervativizam više tolerantan prema velikom biznisu i više se usmerava na širenje slobode i demokratije po svetu (Steger, 2005).

Postoje mišljenja da je najupečatljiviji pokazatelj globalizacije – porast direktnih stranih investicija – rezultat intervencije a ne spontanog razvoja (DeMartino, 2008). Teoretičari globalizacije upućuju na to da su države zapravo izgubile moć u ovom procesu, da je državni nivo regulacije ekonomije umanjen zarad ekonomskog napretka, tj. države su dobrovoljno stavile „zlatnu ludačku košulju” (Friedman, prema DeMartino, 2008: 63). Neka istraživanja pokazuju da je tokom istorije najveći deo globalizacije bio je takođe usmeravan državnim

intervencijama (Chang, Grabel, 2004: 28). Jasno je da se poslednjih decenija proces globalizacije ne odvija sasvim po principima spontanog poretka, a njegovi rezultati takođe su predmet rasprava, tj. jasno se razlikuju globalizacijski optimisti i pesimisti.

Kako se pozicioniraju liberali prema procesu globalizacije i instrumentima koji je podstiču? Hamowy smatra da su „libertarijanci tradicionalno promovisali globalizaciju zbog njenih oslobađajućih učinaka na živote ljudi. Globalizacija je međunarodni oblik slobodnih tržišta i otvorenih društava. Zapravo, to je kapitalizam bez granica” (Hamowy, 2008: 207). Pozitivan odnos liberala prema globalizaciji prvenstveno se odnosi na ekonomsku globalizaciju, to jest porast globalnosti tržišne razmene i pozitivnih efekata ovih procesa. Kao argument Hamowy navodi da su se od osamdesetih godina siromaštvo i dečji rad prepolovili, i to posebno u zemljama u razvoju koje su otvorile svoja tržišta (Hamowy, 2008). Norberg takođe govori „u odbranu globalnog kapitalizma”, ističući smanjenje apsolutnog siromaštva na globalnom nivou, navodeći u prilog svojoj tezi udvostručavanje prosečnog prihoda „građanina sveta” na globalnom nivou od 1965. do 1998. godine (sa 2,497 na 4,839 dolara), kao i udvostručavanje globalne potrošnje (Norberg, 2005: 21, 25).

Međutim, teoretičari klasičnog liberalizma jasno se distanciraju od utilitarističke odnosno konsekvencijalističke pozicije (Chang, 2003) i striktno ekonomskih rezultata. Klasični liberalizam i srodni savremeni pravci uvek će naglašavati osnovne principe individualizma i slobode bez obzira na posledice, o čemu će još biti reči kasnije. Norberg ističe veći značaj principa slobode koji donosi globalizacija, nego porast efikasnosti, napretka i kvaliteta života: „Najvažnija od svih stvari je sama sloboda, nezavisnost i dostojanstvo koje autonomija donosi ljudima koji su živeli pod opresijom” (Norberg, 2005: 23). Sličnu poziciju optimističkog pogleda da globalizaciju nalazimo kod Cowena, koji ističe da globalna razmena donosi dobrobit u drugim domenima, kao što je kulturna potrošnja: kao što ljudi kroz trgovinu postaju materijalno bogatiji, oni se takođe kulturno obogaćuju (Cowen, 2002). Štaviše, postoje prednosti globalne tržišne razmene kulturnih dobara za razvoj umetničke kreativnosti ali veće slobode izbora (Cowen, 2002). Ovdje Cowen navodi model Nozickove kulturne utopije koja bi podrazumevala „libertarijanski svet gde ljudi slobodno biraju životne stilove, običaje, kulturu, sve dok ne ometaju druge u njihovim izborima” (Cowen, 2002).

Dakle, liberali se jasno svrstavaju na stranu pristalica globalizacijskih procesa, kritikujući antiglobalizacijske pozicije, u koje svrstavaju protekcionističke korporacije, sindikate, nacionaliste, ludite i utopijske socijaliste (Hamowy, 2008), odnosno „autoritarne režime Trećeg sveta, eurokrate, agrarne pokrete i korporativne monopoliste, konzervativne intelektualce i pokrete nove leveice” (Norberg, 2005: 10). Svi ovi anti-globalisti vide globalizaciju kao „čudovište van kontrole” (Norberg, 2005), a njihove aktivnosti usmerene su na ograničavanje benefita globalizacije, bilo da ometaju slobodu izbora potrošača bogatih zemalja ili šansu za razvoj siromašnih.

Međutim, pitanje je da li su teoretičari klasičnog liberalizma na isti način voljni da podrže globalističke tendencije kao što to čine tzv. multilateralne razvojne organizacije (Therien, 2009). Kako klasični liberali vide transnacionalne, politički bazirane instrumente koji ciljano usmeravaju globalnost ekonomije? Ovdje mislimo na bretonvudske institucije, a u novije vreme i razvojne agencije UN koje se okreću pro-tržišnom diskursu (Therien, 2007). Klasični liberalizam i njegovi sledbenici, uprkos svom opredeljenju za slobodno tržište i individualne slobode, ne mogu se izjednačiti sa pežorativno konotiranim tzv. neoliberalnom političkom doktrinom koja je imala svoje utemeljenje u Vašingtonskom konsenzusu i ekstremno intervencionističkom „tržišnom fundamentalizmu” koji su sledile multilateralne bretonvudske organizacije poput Svetske banke i MMF-a, GATT/WTO.

Stegerova objedinjena kategorija neoliberalizma u koju svrstava i Austrijsku školu nije opravdana, zato što postoji razlika u klasičnoj liberalnoj opciji, pre svega u odnosu na opravdanje instrumenata koji vode većoj globalizaciji tržišta u svim domenima i intervencionizma u postizanju tih ciljeva. Naime, liberali polaze od pretpostavke da se razmena odvija između učesnika na tržištu, a ne između država, baš kao što i drugi socijalni odnosi (treba da) se regulišu na nivou individua. To znači da nacionalne države nisu ekonomske jedinice, već samo „kulturene ekspresije” (Block, 1998). Libertarijanski purizam bi podrazumevao da su „državne granice samo linije na mapi, koje razgraničavaju ‘države’, to jest, ne postoji [u pravom smislu reči] legitimna nacionalna država”, što znači da ne postoji poseban problem međunarodne trgovine (Block, 1998: 173). Isti principi koji važe unutar jedne suverene države, važe i izvan nje. Takođe, ono što važi kretanje kapitala, roba i usluga, važi i za kretanje ljudi, kako ćemo kasnije pokazati.

Polazeći od ovih principa, američki libertarijanci odbacuju regionalne tržišne sporazume i institucije, kao što su NAFTA ili Svetska trgovinska organizacija, sa argumentom da ovakvi modeli zapravo ograničavaju slobodnu trgovinu, jer nivo razmene između nacija definišu dogovorima i pravilima reciprocnosti. Ipak, kako kaže Hamowy, ove metode mogu biti sredstvo liberalizacije tržišta u svetu neliberalnih država (Hamowy, 2008). Liberali zapravo veruju u spontanitet globalizacije: „jednostavno zato što je globalizacija usmeravana individualnim akcijama ljudi na raznim kontinentima, a ne iz centralne kontrolne sobe, ona izgleda nekontrolisana, haotična” (Norberg, 2005: 11). Norberg veruje da se globalizacija odvija „odozdo”, uprkos pokušajima političara da kroz razne institucije (EU, MMF, Svetska trgovinska organizacija itd.) regulišu njen tok (Norberg, 2005: 12).

UNIVERZALIZAM I PARTIKULARIZAM LIBERALNE IDEOLOGIJE U GLOBALNOM KONTEKSTU

Jedan od osnovnih principa klasičnog liberalizma je individualna sloboda u ekonomiji, to jest, zalaganje za što više slobode (liberty in abundance) (Norberg, 2005: 16). Pitanje je da li opravdanje principa slobodne razmene u globalnim razmerama odstupa od klasične paradigme koja izvodi opravdanost slobodnog tržišta iz etičkog principa, a ne principa efikasnosti (tržišta).

Međutim, neki autori su uočili da se realizacija principa liberalizma menja zavisno od konteksta. Ne samo da su ciljevi koje treba ostvariti drugačiji, već su i protivnici različiti u razvijenoj i nerazvijenoj tržišnoj demokratiji. To su uočili liberali iz periferijske pozicije. Recimo, u Srbiji postoji razlika u odnosu na američke uslove, jer glavni ideološki protivnik klasičnih liberala nije kejnzijanzizam već jedan skup raznih intervencionističkih pozicija koje su dominantne u intelektualnom mejnstrimu. Akademski ekonomski nauka manje je orijentisana prot tržišno nego zapadna akademski ekonomija. U takvom kontekstu, neke ideje koje prihvataju mejnstrim ekonomisti zapada, npr. slobodna međunarodna trgovina, u Srbiji su i dalje predmet rasprave (Prokopijević, Tasić, 2015).

Kritičari kažu da je problem što klasični liberali razmišljaju u okvirima modela „zatvorene ekonomije“, to jest, fokusiraju se na procese unutar nacionalnih država, a manje uzimaju u obzir procese između država i širi okvir „međunarodnog ekonomskog poretka“ (Razeen, 1998). Arnold kaže da u libertarijanskoj teoriji nije razmatrano „normativno jezgro” funkcije korporacije u kontekstu globalnog kapitalizma (Arnold, 2003). Pošto je dominantna globalizacijska ekonomska forma multinacionalna korporacija, ovde se može postaviti pitanje kako se liberalna/libertarijanska teorija korporacije ekstrapolira na ovu ekonomsku formu. Da li uvek i svuda važi bazični princip korporativnog delovanja koji je Friedman definisao da

korporacija treba da obezbedi profit akcionarima u okvirima manje ili više restriktivnih moralnih pravila (Arnold, 2003)?

Arnold smatra da je teško odgovoriti na ovo pitanje, pošto ne postoji razvijena libertarijanska normativna teorija multinacionalnih korporacija. Ipak, na osnovu nekih radova teoretičara klasičnog liberalizma, moguće je dati neke provizorne zaključke. Fridmanova teorija korporativne etike sledi pravilo da je „društvena odgovornost biznisa da poveća profit“ (Smith, 2009: 195). Osnovni cilj menadžera je da donose profit akcionarima, a aktivnosti koje bi spadale u takozvanu „društvenu odgovornost kompanija“ nisu opravdane. Jedina etička restrikcija je da se „poštuju pravila igre, kroz aktivnosti otvorene, slobodne konkurencije koja poštuje propise, bez prevare i pronevere“ (Arnold, 2003: 158). Jasno je da recimo mnoge afričke zemlje imaju upravo ovaj problem (Bhagwati, 2004) koruptivnog delovanja multinacionalnih korporacija u nekoj nedemokratskoj zemlji kojim obezbeđuju povoljnije (monopolske) uslove na tržištu. Da li će libertarijanci ovo tretirati kao „nepoštovanje pravila igre“?

Ovde je ključni problem to što Fridman podrazumeva da se aktivnosti korporacija odvijaju u demokratskom sistemu, što znači da svi građani učestvuju u zakonskom regulisanju opštih uslova ponašanja korporacija (Arnold, 2003). Fridmanov argument „slabih ograničenja“ definiše kao prihvatljivo delovanje korporacije ako je ono regulisano zakonima jedne zemlje na koje svi građani demokratski utiču. Međutim, postavlja se pitanje validnosti argumenta u slučaju delovanja korporacije koja poštuje zakone konkretne zemlje, ako pri tome zakoni nisu demokratski (Arnold, 2003). Veliki broj multinacionalnih korporacija funkcioniše u nedemokratskim režimima, pa se postavlja pitanje da li je Fridmanov uslov o legitimnosti opšteg okvira delovanja korporacija zadovoljen. Arnold daje primer kompanije Texaco u Ekvadoru koja se poziva na ovu legalnost svoju aktivnosti jer poštuje zakonske okvire zemlje u kojoj deluje, a pri tome nanosi očiglednu ekološku štetu (Arnold, 2003).

U uslovima rastuće globalnosti ekonomije, neizbežno je da postoji veliki broj modaliteta u praksi na liniji država-tržište-akteri i nejasno je kako klasični liberali odgovaraju na ove varijacije. Smisao koncepta slobodnog tržišta i državne intervencije koji se predstavlja kao monolitan, zapravo zavisi od konteksta. To znači da ista državna akcija može biti označena kao intervencija u jednoj, ali ne i u drugoj državi, ili drugom periodu u istoj državi (Chang, 2002). Dobar primer je dečji rad koji više nije ni predmet debate, niti je shvaćen kao državna intervencija u razvijenim zemljama, jer o njemu postoji konsenzus, dok se u zemljama u razvoju može još uvek raspravljati o efektima državnog regulisanja ove oblasti na ekonomiju (Chang, 2002). Univerzalizam liberalne ideologije susreće se sa problemom. Iako se zagovara opšte i neograničeno slobodno kretanje ljudi, kapitala, roba, primena ovih principa u realnosti podrazumeva različite regulatorne okvire, koji mogu biti ispod nivoa u nekoj razvijenoj zemlji, čak ilegalni (npr. dečji rad). Pri tome libertarijanizam ne dozvoljava bilo kakvu intervenciju državi na teritoriji koja ne spada pod njen suverenitet, čak ni kada su ugroženi njeni građani, ako bi to donelo štetu trećim (nevinim) licima (Rothbard, 1998).

Pitanje univerzalizma liberalne ideologije u globalnom okviru može se dobro testirati na pitanjima migracija, odnosno, u širem smislu, pitanja slobode kretanja ljudi. Kao i svaki apstraktni sistem liberalizam se suočava sa pitanjem konteksta. U savremenom svetu, klasični liberalizam se suočava sa novim izazovima u definisanju sopstvene etičke matrice. Kako primećuju Zogbi i Buturović, dva različita principa usmeravaju društveni život u liberalnoj demokratiji (Zogby, Buturović, 2010a). Ovu etičku matricu čine, sa jedne strane, univerzalni principi, a sa druge, spontano evoluirane moralne norme koje su kontekstualizovane. Kako se pozicioniraju savremeni predstavnici klasičnog liberalizma u odnosu na ova dva principa?

Rasprave o ekonomskim i političkim migracija su veoma aktuelne, a posebno u SAD, gde su goruće teme poput kontrole ilegalnih migracija, ograničenja useljavanja, prava imigranata na socijalnu zaštitu itd. Valter Blok je elaborirao libertarijanski pogled na slobodu kretanja, a u tom okviru i pitanja emigracije-imigracije. Blok polazi od opštih principa libertarijanizma koji podrazumevaju „potpunu slobodu kretanja roba, faktora proizvodnje, novca, i najvažnije, ljudi” (Block, 1998: 167). Odnos libertarijanca prema imigraciji zasniva se na aksiomu ne-agresije. To znači da je reakcija potrebna isključivo ako imigracija ugrožava ljude i imovinu, odnosno tretira se kao drugi zločini (ubistvo, silovanje itd.). U suprotnom, imigracija je „zločin bez žrtve”, prema kojima libertarijanizam ima permisivan odnos (npr. prostitucija), zahtevajući potpunu dekriminalizaciju i isključujući akte državne prisile i intervencije.

Ovde je važno ukazati na to da Blok isključuje bilo kakvo srednje rešenje koje bi podešavalo odnos prema migraciji na osnovu situacionih faktora, zavisno od nivoa nezaposlenosti u zemlji imigracije i slično. U tome se Blok oslanja na Rotbardovu poziciju koja odbija bilo kakvo srednje rešenje koje nude „etatisti na-pola-puta” (There is no middle ground!) (Rotbard prema Block, 1998: 170). Odnos prema imigraciji je ili-ili, ne može postojati „delimična restrikcija imigracije” kao što ne postoji „delimična restrikcija ubistva” (Block, 1998). Ovaj stav je baziran na principima libertarijanske političke filozofije koji su suprotni utilitarističkom rešenju ovog pitanja, odnosno ovde se vidi libertarijanski anti-utilitarizam. Dakle, migracija može biti shvaćena ili kao legitimna ili kao invazivna, nikako „nešto između”, pa se i delovanje države očekuje da bude dosledno u skladu sa prihvaćenom pozicijom.

U daljoj elaboraciji, međutim, nastaju određene teškoće. Libertarijanska teorijska pozicija prema pravu na emigraciju, to jest napuštanju sopstvene zemlje, prilično je jasna i bez kontradikcija. Ona proizlazi iz aksioma ne-agresije, odnosno prava na samoposredovanje (odlučivanje o svom životu), pa ne postoji nikakvo opravdanje da država spreči svoje građane da napuste zemlju (ovde su upečatljivi primeri komunističkih zemalja). Međutim, pitanje imigracije je nešto komplikovanije. Već i prilikom opravdanja emigracije, postavlja se praktični, tehnički uslov da mora postojati bar jedna zemlja koja hoće da primi ove emigrante (Block, 1998). Kako se opravdava imigracija u libertarijanizmu iz ugla zemlje useljenja?

Opravdanje globalnosti slobode kretanja u formi imigracije zasniva se na bazičnim principima liberalne političke teorije, univerzalistički i bez izuzetaka. Hamowy kaže da država ne treba da interveniše na tržištu rada, kao što ne treba da deluje na drugim tržištima. Potražnja za određenom radnom snagom, uključujući imigrante, reguliše se tržišnim procesima (Hamowy, 2008). Blok posmatra imigraciju isto kao migraciju unutar zemlje, primenjujući univerzalne principe. Sloboda kretanja, u ovom slučaju imigranta, ograničena je isključivo pravom na privatno vlasništvo pojedinca i njegovom voljom da prihvati imigranta. Opet pozivajući se na Rotbarda, to znači da ne postoji apsolutno pravo na imigraciju ili slobodu kretanja, već isključivo zavisi od tačke ka kojoj se usmerava migrant. Slikovito rečeno, ako bi sve ulice bile privatne, pitanje „ljudskog prava na imigraciju” ne bi postojalo (Block, 1998). Hipotetički, pitanje legitimnosti imigracije bi se postavilo kada bi svi vlasnici u državi odbili bilo kakvu razmenu sa imigrantima, što je teško zamisliti kao moguće. U praksi, kako kaže Blok, dokle god postoji jedan privatni vlasnik koji želi da iznajmi prostor ili trguje sa imigrantima, postoji legitimnost ove akcije, a kvantitativna promena broja vlasnika spremnih da učestvuju u tim akcijama određuje cenu tih transakcija na tržištu (Block, 1998).

Blok odbacuje uobičajene primedbe libertarijanskom univerzalističkom pravu na imigriranje. Međutim, on ovde pomera fokusa na efikasnost migracija, dobrobit u krajnjoj instanci, tj. poseže za utilitarističkom argumentacijom, koja se usmerava na push and pull motivacione faktore za migriranje. Recimo, Blok osporava primedbu da priliv migranata

proizvodi nezaposlenost, dajući primer tehnološkog napretka koga se svakako ne odričemo da bismo sprečili nezaposlenost, iako može dovesti do zamene većeg broja ljudi. Druga primedba je da migranti obaraju nadnice, ali on navodi kontraargument da će drugi učesnici na tržištu imati korist, potrošači ili vlasnici kapitala i zemlje, što važi i na nivou pojedinca – radnik može izgubiti nadnicu, ali dobiti rastom penzionog fonda u koji ulaže (Block, 1998). U osnovi, ove promene na tržištu se opravdavaju time da niko nije vlasnik vrednosti svoje imovine (ovde se Blok poziva na Hopea), već samo njenih fizičkih komponentni. Vrednost se određuje na tržištu i promenljiva je. Poslednja primedba da imigranti vode povećanju kriminala takođe nije relevantna po njegovom mišljenju. Blok tvrdi da je to zapravo problem pravosudnog i kaznenog sistema i da bi legalizacija droge recimo rešila veliki deo problema, kao i privatizacija zatvora i modeli kaznene politike koji ne bi koštali poreske obveznike (Block, 1998). Sličan odgovor daje i Hope na primedbu da imigracija podstiče „velferizam“ to jest troškove socijalne pomoći: treba ukinuti državu blagostanja, pa će to odbiti migrante kao mamac da se doseljavaju radi benefita (Block, 1998).

Čak iz antropološko-filozofskog ugla imigracija se često posmatra vrlo benevolentno u liberalnoj/libertarijanskoj teoriji. Tako se ističu pozitivne vrednosne konotacije i mnogostruke koristi od imigracije, a osporavaju ekonomski argumenti anti-imigracijskih zagovornika, kao neuki. Recimo, Hamowy kaže da sloboda kretanja omogućuje „ekspanziju ljudske slobode povećavajući opcije/izbore za potrošače i proizvođače“ (Hamowy, 2008: 236). Međutim, neki klasični liberali nisu bili tako permissivni kada je reč o slobodi useljavanja. Mises je uporedio neograničeni ulazak emigranata sa invazijom strane armije (Block, 1998). Iako Blok pravda ovu Misesovu poziciju konkretnim istorijskim uslovima u kojima je pisao (1944), ipak se ne može izbeći zaključak da Mises dovodi u pitanje liberalni univerzalizam slobode kretanja, praveći razliku među migrantima: „Neograničeno otvaranje vrata Amerike, Australije, Zapadne Evrope imigrancima danas bilo bi jednako otvaranju vrata jurišnim snagama Nemačke, Italije i Japana“ (Mises, prema Block, 1998: 175). Blokov odgovor je da libertarijanizam ne podrazumeva apsolutni pacifizam, da imigracija može biti ograničena ako nije miroljubiva, pri čemu u invazivnost migranata svrstava i rizik od zaraznih bolesti (Block, 1998). Međutim, postavlja se pitanje kako će klasični liberali pomiriti princip ne-agresivnosti i pravo na samosopstvenost sa promenama koje donosi globalni terorizam i kulturološki difuzioni procesi koji su intenzivirani ratovima na Bliskom istoku u poslednjoj deceniji.

U praksi se pokazalo da su libertarijanci spremni da brane svoj teorijski stav političkim aktom. Američki libertarijanci su pokazali svoj pro-imigrantski stav pre deset godina u pismu koji je objavio libertarijanski think tank The Independent Institute 2006. godine, a koje su potpisali mnogobrojni akademici iz SAD i inostranstva. U pismu upućenom predsedniku Bušu potpisnici ističu dobre strane imigracije za SAD, za američke potrošače, za obogaćivanje kulture i ekonomije. Autori odgovaraju na primedbe protiv imigracije argumentom da je uticaj imigracije na nezaposlenost i smanjenje nadnica mali (smanjenje nadnica za zaposlene sa srednjom školom je u rangu od 8 do 0%). Tvrdi se da je uticaj imigracije na domaću nisko-kvalifikovanu radnu snagu pozitivan, jer imigranti donose „veštine, kapital i preduzetništvo u američku ekonomiju“ (Tabarrok, Theroux, 2006). Takođe se ističu prednosti doznaka za smanjenje siromaštva u zemljama porekla. Međutim, uskoro ćemo pokazati da nisu svi liberalno usmereni akteri spremni da brane bazične principe liberalizma dosledno na svim poljima.

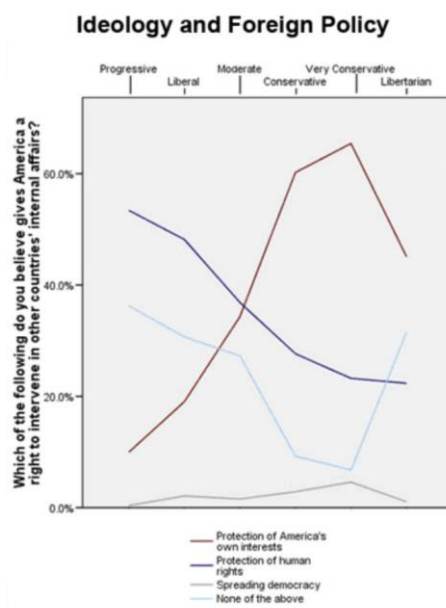
GLOBALIZAM I UNIVERZALIZAM LIBERALIZMA U ISTRAŽIVANJIMA JAVNOG MNJENJA

U ovom segmentu se bavimo istraživanjima političkih stavova kao važnog elementa društvenih procesa u demokratskih društvima. Ovde se fokusiramo na američki kontekst jer razvijen politički aktivizam i veliki broj lako dostupnih istraživanja javnog mnjenja omogućava jasno poređenje sa teorijskim modelima o kojima je bilo reči ranije.

Striktни univerzalizam koji je osnova ideološkog liberalizma je, za većinu Amerikanaca, neprihvatljiv. Zogbi i Buturović, npr, pokazuju da američki građani pripisuju različitu vrednost Amerikancima i strancima, kao i različitim kategorijama Amerikanaca (Zogby, Buturović, 2010a). Autori su istraživali stepen empatije pripadnika određenih političkih/ideoloških pozicija u odnosu na različite društvene kategorije/grupe, postavljajući pitanje: „Na skali 1-10, gde 1 označava 'najmanje empatije' a 10 označava 'najviše empatije', koliko imate empatije prema pripadnicima sledećih kategorija?“ (Zogby, Buturovic, 2010a). Smisao empatije ovde je nešto drugačiji od bazičnog značenja pojma (pre svega emotivno uživanje u iskustvo druge osobe) i zapravo više zahvata smisao koncepta simpatije (naklonosti i razumevanja za drugog), što i autori ističu (Zogby, Buturovic, 2010a). Ovaj pristup je koristan za razumevanje univerzalnosti principa liberalizma u realnim uslovima kod pristalica ove ideologije, što može biti različito od apstraktnih modela liberalnih teoretičara. Rezultati istraživanja su pokazali da libertarijanci, kao i konzervativci imaju najmanje empatije za strance, ali su slični njima i po manjoj empatiji prema kriminalcima, narkomanima i beskućnicima u odnosu na tzv. američke liberale i progresiviste (Zogby, Buturovic, 2010a). To dovodi u pitanje implicirani etički univerzalizam liberalne ideologije i upućuje na drugačiju paradigmu koja može da objasni partikularistička odstupanja.

Za razliku od savremenog evropskog političkog liberalizma, američki libertarijanizam predstavlja politički i idejno relativno zaokružen sistem, koji se velikim delom može izjednačiti sa načelima klasičnog liberalizma (socijalni i ekonomski liberalizam). Zbog toga je korisno pokazati empirijske odlike libertarijanizma u savremenim uslovima. Ipak, američki kontekst ima neke specifičnosti koje treba imati na umu prilikom tumačenja naklonosti bazičnim vrednostima liberalizma. Naime, američki građani su generalno skloniji vrednosti slobode u odnosu na druge liberalne države (Boaz, Kirby, 2006). To znači da se vrednosti libertarijanaca poklapaju sa jezgrom šireg „američkog etosa“ koji čini kombinacija kapitalizma i demokratije, ekonomski individualizam i sloboda. Ključne vrednosti u opštoj populaciji takode su opšteprihvaćene i u libertarijanskoj subpopulaciji: sloboda govora, religijske slobode, jednakost pred zakonom, privatna svojina, slobodno tržište, ograničena država, individualna prava (Boaz, Kirby, 2006).

Ovde nas pre svega zanima odnos prema politikama koje ukazuju na aktivno globalno delovanje. Kada je reč o spoljnopoličkom intervencionizmu, pokazuje se da su libertarijanci negde između konzervativaca i progresivista, zavisno od konkretnog domena. Odgovarajući na pitanje „Koji od sledećih razloga daje Americi pravo da interveniše u unutrašnja pitanja drugih zemalja?“, libertarijanci su bliži centristima/umerenjima po svom stavu o „zaštiti američkih interesa“, dok su bliži konzervativcima u odnosu na stavku „zaštita ljudskih prava“ (Slika 1). Takođe, libertarijanci stavljaju tek na četvrto mesto spoljnu politiku (8% odgovora) navodeći pitanja od značaja za njihovu ideologiju, iza ekonomije koja dominira sa 60% (istaknuta zastupljenost čak i u odnosu na druge ideološke pozicije) i socijalnih/kulturnih pitanja (17%) i neopredeljenih (11%).

Slika 1. Spoljnopolitički stavovi u odnosu na ideologiju

Izvor: Zogby, John, Buturovic, Zeljka (2010b). Elusive Libertarians. Do "libertarian leanings" constitute a significant political movement? National Review Online.

U kontekstu naše rasprave, zanimljiva je pozicija pristalica pokreta Čajanke (The Tea Party Movement) prema imigraciji, jer se može uočiti divergencija u odnosu na libertarijansko učenje koje postulira univerzalizam slobode kretanja, uz pomenuti uslov ne-ugrožavanja drugih i postojanja volje bar jednog građanina države da razmeni usluge, robe itd. sa migrantom. Pokret Čajanka sledi negativan stav prema ilegalnoj imigraciji, odnosno velika većina pripadnika ističe kontrolu granica i imigracije kao veoma važna pitanja. Tako je čak 80% njih je izjavilo da je problem imigracije veoma važno pitanje, u odnosu na američki prosek (60%) (Williamson et al., 2011). Ovde je zanimljivo njihovo opravdanje negativnog stava prema migrantima. Naime, on se ne zasniva na uverenju da imigranti ugrožavaju radna mesta i snižavaju nadnice, već se izvodi iz šire koncepcije etičnosti državne potrošnje, prema kojoj pravo na državne benefite imaju „zaslužni“ (pošteni radnici), ali ne i oni koji koriste benefite nezasluzeno (mladi, ilegalni migranti) (Williamson et al., 2011). Kako navode Williamson i saradnici, ovo podrazumeva aspekt reprezentacije (Williamson et al., 2011). Dakle, reč je o pravu koje sledi iz poreskog doprinosa pojedinca državnoj kasi. Ovde nećemo dalje ulaziti u interpretaciju Williamson i saradnika da se ova etička pozicija o zaslužnosti zapravo svodi na rasno pitanje. Ključno je primetiti postojanje jaza između teorije i primene jednog principa klasičnog liberalizma (sloboda kretanja pod uslovom neugrožavanja) u različitim istorijskim i društvenim okvirima.

Univerzalna sloboda kretanja, trgovina među državama, međunarodne institucije i stav prema demokratskim i liberalnim pokretima u drugim državama su pitanja koja jasno pokazuju teškoće se primenom apstraktnih principa liberalizma na kompleksna politička pitanja. Takođe, primer generalno liberalno orjentisanog američkog biračkog tela nedvosmisleno potvrđuje da su politički stavovi daleko složeniji i manje dosledni nego što liberalna teorija predviđa. Zaključak autora je da liberalizam svakako igra veoma važnu ulogu u

rasvetljavanju mnogih procesa ali je kao i svaka ideologija, ograničen kompleksnošću društva u kojem živimo.

LITERATURA

1. Arnold, Denis (2003). *Libertarian Theories of the Corporation and Global Capitalism*. *Journal of Business Ethics*, 48: 155–173.
2. Batson, Daniel, Eklund, Jakob Håkansson, Chermok Valerie et al. (2007). An additional antecedent of empathic concern: valuing the welfare of the person in need. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93 (1): 65–74.
3. Bhagwati, Jagdish (2004). *In Defense of Globalization*. New York: Oxford University Press.
4. Block, Walter (1998). A libertarian case for free immigration. *Journal of Libertarian Studies* 13(2): 167–186.
5. Boaz, David, Kirby, David (2006). *The Libertarian Vote*. Policy Analysis, 580. CATO Institute.
6. Chang, Ha-Joon (2002). 'Breaking the mould: an institutionalist political economy alternative to the neo-liberal theory of the market and the state', *Cambridge Journal of Economics*, 26, 539–59.
7. Chang, Ha-Joon (2003). *Globalisation, Economic Development and the Role of the State*. New York: Zed Books.
8. Chang, Ha-Joon, Grabel, Irene (2004). *Reclaiming Development*. New York: Zed Books.
9. Cowen, Tyler (2002). *Creative Destruction: How Globalization Is Changing the World's Cultures*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
10. DeMartino, George (2008). The ethical dimensions of the 'globalization thesis' debate. U: John Davis, Wilfred Dolfsma (ur.). *The Elgar Companion The Elgar Companion to Social Economics*. Edward Elgar. Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA.
11. Hamowy, Ronald (2008). *The Encyclopedia of Libertarianism*. SAGE.
12. James, Paul (2006). *Globalism, Nationalism, Tribalism. Towards a Theory of Abstract Community, Volume 2*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE.
13. Norberg, Johan (2003). *In Defense of Global Capitalism*. Washington, DC: Cato Institute.
14. Prokopijević, Miroslav, Tasić, Slaviša (2015). Classical Liberal Economics in the Ex-Yugoslav Nations. *Econ Journal Watch*, 12(2): 260–273.
15. Razeen, Sally (1998). *Classical liberalism and international economic order*. London, New York: Routledge.
16. Rothbard, Murray (1998). *The Ethics of Liberty*. New York, London: New York University Press.
17. Ruppert, Mark (2001). *Ideologies of globalization*. London, New York: Routledge.
18. Smith, Jeffrey (2009). *Normative theory and business ethics*. Lanham, Boulder, New York, Toronto, Plymouth: Rowman&Littlefield Publishers, INC.
19. Steger, Manfred (2005). Ideologies of globalization. *Journal of Political Ideologies*, 10 (1), 11–30.
20. Tabarrok, Alexander, Theroux David (2006). *Open Letter on Immigration*. The Independent Institute. <http://www.independent.org/issues/article.asp?id=1727>

21. Therien, Jean-Philippe (2007) *The Politics of International Development*. U: Steven Bernstein, Louis W. Pauly (ur.) *Global Liberalism and Political Order*. Albany: State University of New York Press.
22. Williamson, Vanessa, Skocpol, Theda, Coggin, John (2011) The Tea Party and the Remaking of Republican Conservatism. *Perspectives on Politics*, 9 (1): 25-43.
23. Zogby, John, Buturovic, Zeljka (2010a). The Politics of Empathy. *National Review*. <http://www.nationalreview.com/article/247451/politics-empathy-john-zogby-zeljka-buturovic>
24. Zogby, John, Buturovic, Zeljka (2010b). Elusive Libertarians. Do "libertarian leanings" constitute a significant political movement? *National Review Online*.
25. <http://www.nationalreview.com/article/229159/elusive-libertarians-john-zogby-zeljka-buturovic><http://www.nationalreview.com/article/229159/elusive-libertarians-john-zogby-zeljka-buturovic><http://www.nationalreview.com/article/229159/elusive-libertarians-john-zogby-zeljka-buturovic>